

In deze Telganger:

- Voorwood
- Nieuwe landelijke coördinatoren NEM meetnetten!
- Meetnet Bever en Otter
- Meetnet Dagactieve Zoogdieren
- Meetnet Hazelmuis
- Meetnet Landzoogdieren
- Meetnet Vleermuis Wintertellingen
- Meetnet Vleermuis Zoldertellingen
- Meetnet Vleermuis Transecttellingen
- Onderzoek grote bosmuis in Drenthe/Groningen in 2013
- Start onderzoek Siberische grondeekhoorn Tilburg
- Zoogdieratlas
- Vrijwilliger van het Jaar 2014
- Agenda

Foto: Eekhoorn / © Jan Bernardus

Voorwoord

Het voorjaar van 2014 is vroeg begonnen, zeker in vergelijking met 2013 hebben we in de eerste helft van maart al mooie dagen en hoge temperaturen gehad. Planten bloeien en vlinders vliegen eerder dan normaal. De vleermuisactiviteit lijkt ook al hoger, getuige het aantal ingevoerde waarnemingen. Al vroeg gaan mensen met hun batdetector op pad, terwijl de wintertellingen nog maar net zijn afgesloten en de gegevens van afgelopen winter worden verwerkt.

In dit **Jaar van de Eekhoorn** is het aantal eekhoornwaarnemingen ook al fors hoger dan in de eerste maanden van voorgaande jaren. Of dat aan de eekhoorns zelf ligt of aan de extra aandacht, dat moet nog blijken. Beter weer betekent wel dat mensen meer naar buiten gaan, meer zien en dus ook meer waarnemen. In elk geval hopen we dat het Jaar van de Eekhoorn veel nieuwe waarnemingen brengt en dat we een actueel beeld van de verspreiding van eekhoorns in Nederland krijgen. In het weekend van 17 en 18 mei willen we zeker gaan pieken, in het Eekhoornweekend! Een ware eekhoorn-app, een zoekkaart en meer worden dit voorjaar gepresenteerd. Mij is al gebleken dat in de omgeving van Wijchen, veel meer eekhoorns rondlopen dan op basis van de Zoogdierdatabank kon worden vermoed. Een simpele oproep in de Wijchense Wegwijs bracht een groot aantal meldingen teweeg, van mensen die al jaren eekhoorns in hun tuin hebben. Met bijbehorende verhalen en foto's! Samen levert dit al meer waarnemingen op dan uit de bebouwde kom van

Wijchen bekend waren. Waar ik eerder vermoedde dat de waarnemingen migrerende dieren betroffen, lijkt er nu duidelijk sprake van een populatie in het dorp zelf. Gerichte bezoeken aan de hand van deze meldingen, leverden ook een aantal nestlocaties op. Ik ben benieuwd of dit anderen inspireert om ook dorps- en stadsgenoten in te schakelen bij het Jaar van de Eekhoorn... Wie dit Jaar van de Eekhoorn aangrijpt voor een gerichte eekhoorninventarisatie in zijn/haar omgeving, nodig ik graag uit dit aan ons te laten weten. In de Telganger van oktober 2014 zouden we dan een aantal korte verslagen van lokale gerichte inventarisaties op kunnen nemen.

Uiteraard is er veel meer te doen dit jaar ... Het eerste 'echte' jaar van NEM Vleermuis Transecttellingen dient zich aan, waarin naast de vier pilot-teams uit 2013 vijf nieuwe teams worden opgeleid en aan de slag gaan. Voor NEM Vleermuis Zoldertellingen is het al bijna weer tijd afspraken voor kerkbezoeken te gaan maken, om het telseizoen optimaal te benutten. En de zich uitbreidende otter leent zich er uitstekend voor om je in de randgebieden aan te sluiten bij het NEM Meetnet Otter! Op zoek naar spraints!

Iedereen veel succes en plezier bij een nieuw zoogdierseizoen,

Hans Hollander
Projectleider NEM-Zoogdieren

Nieuwe landelijke coördinatoren NEM meetnetten!

Op het Bureau van de Zoogdierverseniging zijn verschuivingen geweest in het NEM-team. Vilmar Dijkstra en Dick Bekker zijn (deels) afgezwaaid als landelijk coördinator voor verschillende NEM meetnetten, waarbij de rol van landelijk coördinator is overgenomen door Marcel Schillemans en Maurice La Haye.

De landelijke coördinatoren voor de meetnetten zijn:

- Otter: Vilmar Dijkstra
- Bever: Vilmar Dijkstra
- Dagactieve Zoogdieren: Vilmar Dijkstra
- Hazelmuis: Maurice La Haye
- Landzoogdieren: Maurice La Haye
- Vleermuis Wintertellingen: Maurice La Haye
- Vleermuis Zoldertellingen: Marcel Schillemans
- Vleermuis Transecttellingen: Marcel Schillemans

Het streven is dat in de praktijk alle NEM-activiteiten even soepel blijven lopen als voorheen. Neeltje Huizenga (neeltje.huizenga@zoogdierverseniging.nl) heeft een grotere rol gekregen bij de contacten met

vrijwilligers en is nu voor veel meetnetten het 1e aanspreekpunt. Vragen of onduidelijkheden graag aan Neeltje sturen! Voor de dataverwerking blijven Wesley Overman en Martijn van Oene verantwoordelijk, Dick Bekker blijft inhoudelijk nauw betrokken bij het Meetnet Landzoogdieren en Eric Jansen en Herman Limpens zijn inhoudelijk betrokken bij het Meetnet Vleermuis Transecttellingen. Hans Hollander is 'overall' projectleider NEM-zoogdieren en bij hem ligt de eindverantwoordelijkheid voor alle NEM-zoogdier meetnetten.

Het zal wellicht de komende maanden wennen zijn om de 'oude' routine weer terug te vinden. Desondanks is het NEM-team vol vertrouwen dat met de hulp van de vele waarnemers, tellers en provinciaal coördinatoren weer een uitstekende Zoogdiermonitoring uitgevoerd zal gaan worden.

Zoogdierverseniging NEM-team:
Vilmar, Dick, Neeltje, Wesley, Martijn, Herman, Eric, Marcel, Maurice, Hans

Meetnet Bever en Otter

Bever

Op dit moment komen de gegevens met de verspreiding van de bever in 2013 bij ons binnen van de deelnemende waterschappen. We zijn heel benieuwd of de toenemende trend van de bever nog steeds doorzet en niet te leiden heeft gehad van de koudere winter 2012/2013. Inmiddels is bekend dat ook het waterschap Roer & Overmaas aan het meetnet gaat deelnemen. Met de laatste 7 waterschappen, in het westen van het land, hopen we binnenkort knopen door te kunnen hakken.

Otter

Afgelopen winter zijn in samenwerking met Freek Niewold ruim 50 personen opgeleid in het opsporen en herkennen van otteruitwerpselen. Een deel van deze mensen komt uit provincies waar nog geen otters verblijven (voor zover we nu weten!). Het is echter erg handig om kenners verspreid over het land te hebben, want otters duiken soms op grote afstand van het uitzetgebied op, zoals we onderstaand kunnen lezen.

Groot nieuws was het opduiken van een otter in Zuid-Holland in de Nieuwkoopse Plassen. Dat nieuws werd echter al snel overschaduwd door een doodgereden otter bij Gouda, waarmee gevreesd werd dat het om hetzelfde dier ging. Enkele dagen na het doodrijden bij Gouda, werd er in de Nieuwkoopse Plassen toch weer een otter op de film gezet. Er wordt nu getracht om tunnels aan te gaan leggen onder de drukke wegen rond de plassen.

Ook het opduiken van een otter in de Gelderse Poort bij Nijmegen werd breed belicht in de media. Er zijn meerdere verse uitwerpselen verzameld om via DNA te achterhalen waar het dier vandaan komt en om te kijken of er meer dieren huizen. Dat is van belang omdat Stichting Ark het voornemen heeft om dit voorjaar in de Gelderse Poort een aantal otters bij te plaatsen om de otters in Nederland genetisch een steuntje in de rug te geven.

In Flevoland blijken er dit jaar beduidend minder sporen te vinden te zijn in de Noordoostpolder. Wel werden er sporen aangetroffen bij Almere en rond de Oostvaardersplassen. Of ze ook in de Oostvaardersplassen komen is niet bekend, omdat het moeilijk toegankelijk is en daardoor niet onderzocht, maar waarschijnlijk is het wel. Daarnaast wordt er in Flevoland hard gewerkt aan het veiliger maken van knelpunten bij wegen.

In Friesland breidt de otter zich ook nog steeds verder uit. Zo zijn er sporen gevonden bij Harlingen en Haule. De regio coördinator in Friesland, Harrie Bosma, maakt zich terecht zorgen om de grote fuiken die in het IJsselmeer staan en een grote bedreiging vormen voor otters.

In Overijssel wordt een steeds groter gebied vlakdekkend onderzocht op ottersporen. We zijn benieuwd wat dat gaat opleveren aan extra hokken.

Wil je aan het meetnet gaan deelnemen, dan kun je dat via onze website aangeven. Mensen hebben geen ervaring nodig. Door mee te lopen met ervaren otterspeurders wordt hun de kneepjes van het vak geleerd.

Vilmar Dijkstra

Foto: Mooie locatie voor het zoeken naar ottersprijntjes. Het houten steigertje is een typische locatie voor sprajntjes.
© Rob Koelman.

Meetnet Dagactieve Zoogdieren

Waarnemingen makkelijker in te voeren

Sinds kort is het mogelijk om de waarnemingen die BMP-tellers tijdens hun vogeltellingen aan dagactieve zoogdieren doen, via hun mobiel door te geven. Daarmee wordt het nog gemakkelijker om aan het meetnet deel te nemen! Wil je meer informatie voordat je gaat deelnemen, dan kun je contact met mij opnemen (vilmar.dijkstra@zoogdierverseniging.nl of 06-17490499).

We merken soms dat waarnemers alleen de wat bijzondere soorten doorgeven of die soorten, waarvoor we indexen en trends bepalen. Ik wil iedereen verzoeken alle waargenomen individuen door te geven van alle waargenomen soorten, want het gebeurt af en toe dat het overzicht van het voorkomen van algemene soorten niet compleet is (veel onwaarschijnlijk witte gebieden). Bovendien zijn dergelijke waarnemingen van belang om goede trefkansberekeningen te maken, die weer van belang zijn voor andere analyses.

Vilmar Dijkstra

Foto: Invoer op telefoon / © Wesley Overman

Meetnet Hazelmuis

Was 2013 een beter seizoen voor de hazelmuis?

Het seizoen 2012 was een dramatisch slecht jaar voor de Limburgse Hazelmuizen (*Muscardinus avellanarius*). De sterke terugval in 2012 kwam extra hard aan na het topjaar van 2011 (zie ook het stuk in Telganger uit oktober 2013). Vooral de sterke terugval in het oostelijk deel van het verspreidingsgebied (het Vijlenerbossen-complex) was opmerkelijk, omdat de vele beheermaatregelen juist daar een enorm positief effect hebben gehad op de aantallen getelde nesten en daarmee de populatie Hazelmuizen. Natuurlijk kan zo'n dip slechts tijdelijk zijn, maar dan moeten de aantallen in 2013 wel weer hoger liggen. Een eerste

Foto: Hazelmuis / © Maaïke Plomp

blik op de teruggestuurde formulieren laat zien dat de getelde aantallen nesten inderdaad hoger liggen dan in 2012. Het niveau van 2011 zal vermoedelijk niet gehaald gaan worden, maar de weg omhoog is weer ingeslagen. Het is spannend waar de index voor 2013 op zal uitkomen!

Ander opmerkelijk nieuws kwam er uit de Voerstreek, waar Goedele Verbeylen (Natuurpunt) met collega's onderzoek verricht aan de hazelmuis. Door het warme najaar waren de Hazelmuizen nog lange tijd actief en wakker. Late nesten hebben daardoor een goede kans gehad om te overleven, maar door het zachte winterweer zijn dieren pas erg laat in winterslaap gegaan. Het is niet duidelijk of dat gunstig of ongunstig zal uitpakken voor de populatie Hazelmuizen. Ondertussen is ook duidelijk dat het voorjaar van 2014 muizen-rijk begonnen is. Van alle kanten komen veel meldingen binnen over hoge aantallen veldmuizen, rosse woelmuizen en bosmuizen. Laten we hopen dat het ook voor de hazelmuis weer een topjaar gaat worden!

Alle hazelmuis-tellers worden nogmaals bedankt voor hun inzet en komend najaar is iedereen van harte welkom op de Slaapmuizendag!

Maurice La Haye, Wesley Overman, Neeltje Huizenga, Tom van der Meij

Achteruitgang van de waterspitsmuis in Nederland?

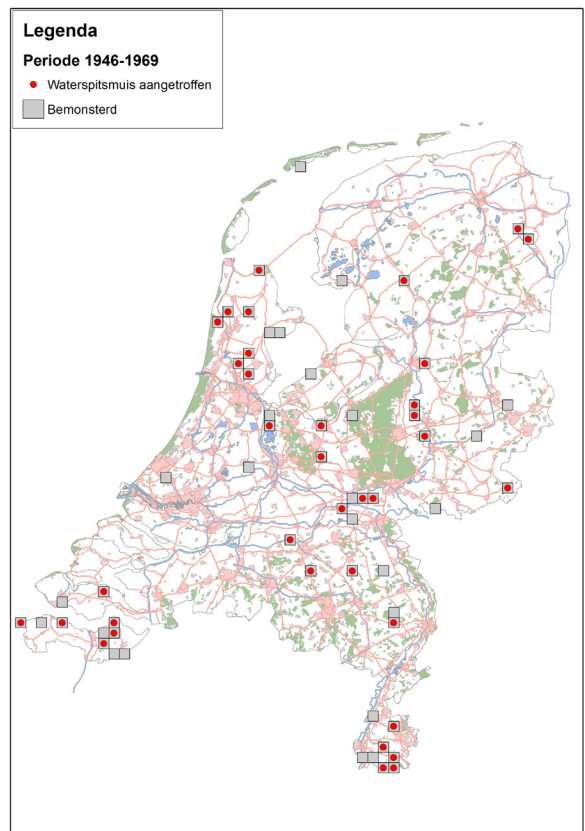
De waterspitsmuis (*Neomys fodiens*) is een in Nederland schaars voorkomende spitsmuisssoort die gebaat is bij kruidenrijke oevervegetaties en schoon, helder water. Het kanaliseren van beken, het aanleggen van harde oevers, watervervuiling, intensief maaibeheer, etc. hebben mogelijk in de afgelopen decennia geleid tot een achteruitgang van de soort. In de praktijk blijkt het echter lastig om deze vermoedelijke achteruitgang te onderbouwen. Braakbalwaarnemingen bieden echter de mogelijkheid om mogelijke veranderingen in de aanwezigheid van de soort in beeld te krijgen.

Braakbalmonitoring vindt nog niet zo heel lang plaats onder de vlag van het NEM, maar braakbalgegevens worden in Nederland al meer dan 70 (!) jaar verzameld. Daardoor is er een uitgebreid databestand beschikbaar. Afgelopen winter is een nadere analyse uitgevoerd op het databestand. Daarbij is gekeken naar de aan/afwezigheid van de waterspitsmuis in een uurhok (5x5 km-hok), gebaseerd op partijen braakballen van de kerkuil met minimaal 100 prooidieren.

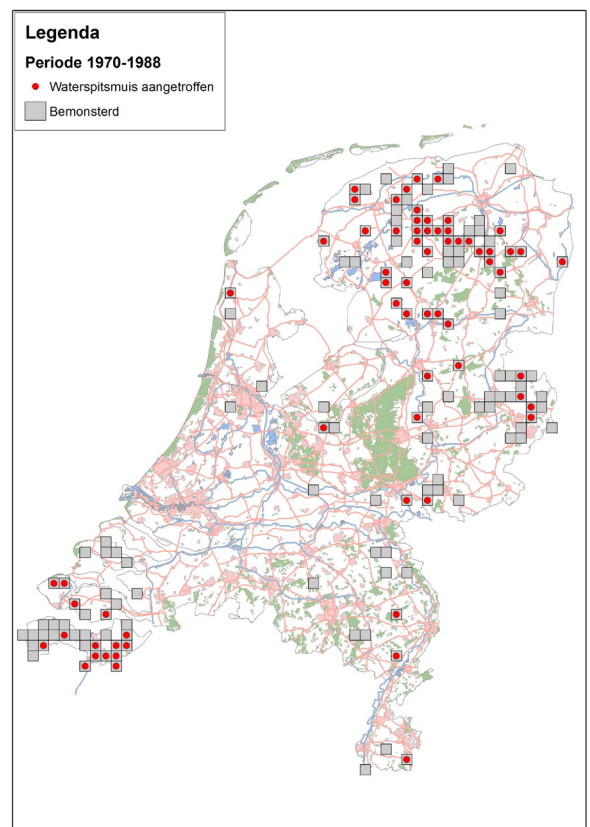
De gegevens uit 3 perioden zijn met elkaar vergeleken. Uurhokken uit de periode 1946-1969 (figuur 1) zijn vergeleken met uurhokken uit de periode 1970-1988 (figuur 2) en met uurhokken uit de periode 1989-2013 (figuur 3). Deze periodes corresponderen met periodes die in het verleden zijn onderscheiden als 'atlasperiodes' in opeenvolgende Zoogdieratlassen van Nederland.

Foto: Waterspitsmuis / © Wesley Overman

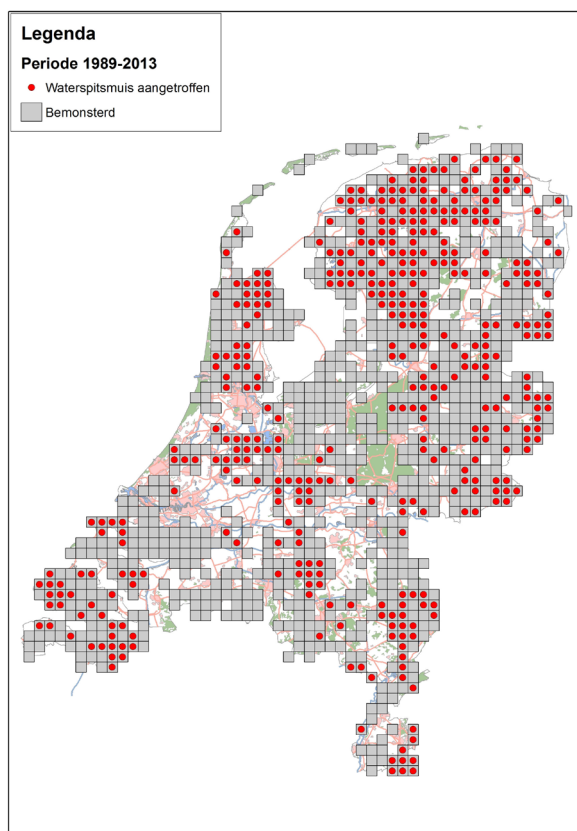

Figuur 1: Braakbal-partijen uit de periode 1946-1969. Rode stip: waterspitsmuis is in de partij gevonden.

Figuur 2: Braakbal-partijen uit de periode 1970-1988. Rode stip: waterspitsmuis is in de partij gevonden.

Figuur 3: Braakbal-partijen uit de periode 1989-2013. Rode stip: waterspitsmuis is in de partij gevonden.

Werkwijze van de analyse

In eerste instantie zijn alle uurhokken met gegevens met elkaar vergeleken (tabel 1). De gegevens laten zien dat de waterspitsmuis (wsp) in de periode 1946-1969 in veel onderzochte uurhokken werd aangetroffen, maar dat vanaf 1970 de soort véél minder aanwezig is. Dit is een eerste aanwijzing dat de soort achteruitgegaan is in de periode 1946-1969 en dat er sindsdien nog geen herstel is opgetreden.

Tabel 1: Aanwezigheid wsp in periode	1946-1969	1970-1988	1989-2013
Percentage uurhokken met wsp	59% (n=61)	44% (n=152)	39% (n=1039)

Echter, het kan natuurlijk ook zo zijn dat in bijvoorbeeld periode 1 vooral braakballen zijn verzameld in waterspitsmuis-rijke uurhokken (bijvoorbeeld Friesland), terwijl in een andere periode juist braakballen zijn verzameld in waterspitsmuis-arme uurhokken (bijvoorbeeld de Flevopolder). Daarmee zou ten onrechte worden gesteld dat de soort in veel uurhokken verdwenen is. Op kaart 3 is bijvoorbeeld te zien dat in de Flevopolder inderdaad veel uurhokken zijn bemonsterd, maar dat de soort niet is aangetroffen. Logisch, want de soort komt tot

op heden niet voor in de Flevopolder. Om dit 'probleem' te omzeilen zijn alleen uurhokken geselecteerd waar de waterspitsmuis in de 1e periode (1946-1969) is aangetroffen in braakbal-partijen. Dat blijken in totaal 36 uurhokken te zijn (59% van de in totaal 61 bemonsterde uurhokken). Van deze 36 uurhokken is bekeken of er in periode 2 en periode 3 ook braakbal-partijen zijn verzameld. In periode 2 zijn in 9 van deze uurhokken weer braakballen verzameld en in slechts 3 van de uurhokken is de waterspitsmuis aangetroffen. Een magere score van 33%: een achteruitgang van liefst 67%! In periode 3 zijn 26 uurhokken opnieuw onderzocht, waarbij de waterspitsmuis in 15 uurhokken is aangetroffen. Een score van 58%, oftewel een achteruitgang van 42%.

Tabel 2: Gebaseerd op hokken 1946-1969 met wsp	1946-1969	1970-1988	1989-2013
aantal uurhokken met gegevens	36	9	26
wsp aanwezig	36	3	15
percentage	100%	33%	58%

Deze laatste vergelijking laat zien dat de achteruitgang van de waterspitsmuis in de vergelijking tussen periode 1 en periode 2 duidelijk zichtbaar is en dat de soort in periode 3 weer in meer uurhokken lijkt voor te komen. Let op, het aantal uurhokken waarop de afnames en toenames is gebaseerd is klein, waardoor de eindconclusie alleen met enige voorzichtigheid gesteld kan worden. De 'overall conclusie' is dan ook dat er sprake lijkt te zijn geweest van een sterke afname in het voorkomen van de waterspitsmuis tussen de 1e en 2e periode en van een stabilisatie tussen de 2e en 3e periode.

Maurice La Haye, Dick Bekker, Wesley Overman, Neeltje Huizenga, Tom van der Meij

* De bovenstaande tekst is een samenvatting van een uitgebreidere analyse van het Braakbalbestand, uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken en het CBS. Geïnteresseerde waarnemers kunnen de uitgebreide analyse opvragen bij het Bureau van de Zoogdiervereniging.

Tellingen overwinterende vleermuizen (in het kader van het NEM) en de Arbo-wet.

Recent kwam via de VLEN een vraag over de regels rond Arbo en veiligheid tijdens de tellingen in het kader van het NEM Meetnet Vleermuis Wintertellingen. Het bureau heeft de regels even nagezocht en daaruit blijkt dat vrijwilligers die zich inzetten voor het meetnet inderdaad verzekerd zijn via de Zoogdiervereniging.

Aan deze verzekering zijn wel enkele voorwaarden verbonden. Belangrijk is dat vrijwilligers die tellingen uitvoeren bekend zijn bij de telleider. De telleider is verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van de telling en moet overzicht houden wie, waar en wanneer welke telling uitvoert. Het is bovendien belangrijk dat vrijwilligers zich verantwoordelijk gedragen en de aanwijzingen van de telleider en eigenaar van het object strikt opvolgen. Dit om risicovol-gedrag of risicovolle handelingen te voorkomen.

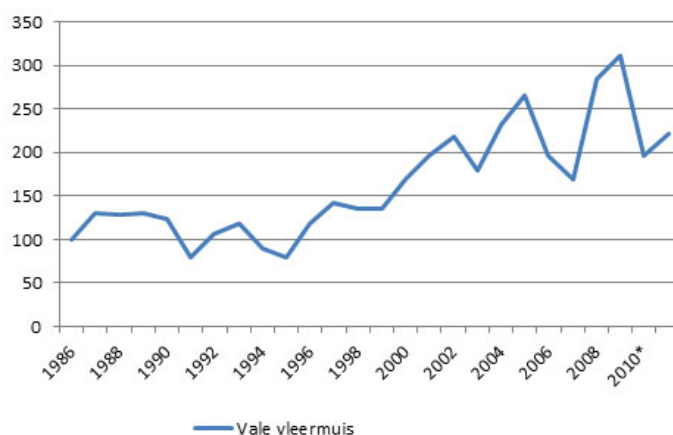
Tenslotte, het tellen van vleermuizen in het kader van het NEM Meetnet Vleermuis Wintertellingen is **alleen toegestaan** met behulp van de verstrekte FF-wet ontheffing en maximaal 1x per winter binnen de telperiode (**15 december t/m 15 februari**). Vrijwilligers die buiten deze periode tellen, vaker per winter een object bezoeken en/of niet bekend zijn bij de telleider, vallen niet onder de verzekering van de Zoogdiervereniging (en zijn bovendien in overtreding voor wat betreft de FF-wet). Gelukkig zijn (grote) ongelukken tot op heden uitgebleven en laten we hopen dat we de komende jaren geen aanspraak hoeven te doen op de verzekering.

Veel plezier bij de tellingen en denk aan je hoofd!

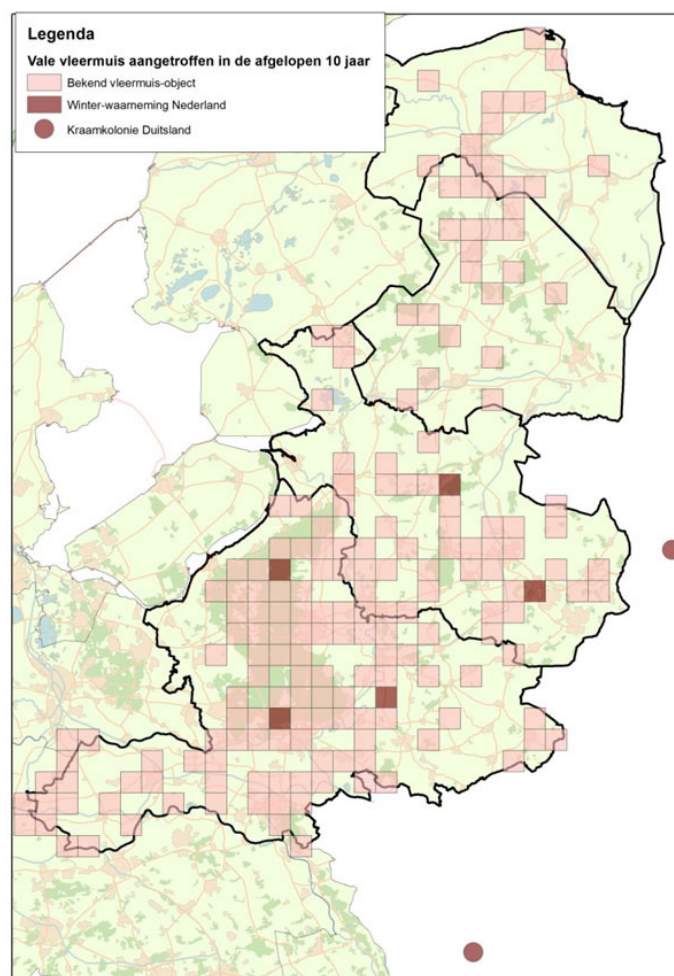
Vale vleermuis: toevallige passant of vaste gast?

Elke winter is het weer spannend hoeveel en welke vleermuizen er overwinteren in de bekende overwinteringsobjecten. Het is spannend om te zien of die ene specifieke Meervleermuis (*Myotis dasycneme*) weer rechts om de hoek hangt en of er wederom 2 gewone Grootoren (*Plecotus auritus*) aan het plafond hangen. Het verrassingselement is zeker één van de drijfveren om actief bij te dragen aan het Meetnet Vleermuis Wintertellingen. Het tellen en waarnemen van de 'gewone' soorten is al erg bijzonder, helemaal bijzonder is het ontdekken van zeldzame gasten, zoals een Vale vleermuis (*Myotis myotis*). Jaarlijks worden niet meer dan enkele tientallen dieren geteld: in Limburg tussen de 20-45 exemplaren en in andere provincies 1-3 exemplaren.

Vale vleermuis

Figuur 1: De trend van de Vale vleermuis laat vanaf 1986 een 'matige toename' zien (index, met n=100 in het jaar 2000). Van jaar op jaar zijn er relatief grote verschillen in het aantal getelde individuen.

Figuur 2: De ligging van winterobjecten in de provincies Gelderland, Overijssel, Drenthe en Groningen. Donkere vierkantjes zijn uur-hokken (5x5 km-hokken) waar de soort de afgelopen 10 jaar minimaal 1x is aangetroffen tijdens een wintertelling. De donkere rondjes zijn de globale locaties van de zomerkolonies in aangrenzend Duitsland.

Meetnet Vleermuis Wintertellingen (vervolg)

De vale vleermuis wordt de laatste jaren vakeresignaleerd, wat de indruk wekt dat hij algemener aan het worden is. De landelijke trend laat inderdaad een 'matige toename' zien, maar de schommelingen per jaar zijn groot (figuur 1). Desalniettemin wordt 'het paard' (de bijnaam van de Vale vleermuis, omdat het dier met zijn kopromp-lengte van 8 cm zo enorm groot is) vooral aangetroffen in de Mergelgroeven in Limburg en zo nu en dan in andere winterverblijven verspreid door het land. De melding afgelopen januari van een Vale vleermuis in een winterverblijf in Overijssel door Rolf de By (gefeliciteerd!) past dan ook in het beeld van een mogelijke uitbreiding en toename in Oost-Nederland. Vraag is natuurlijk waar komen de Vale vleermuizen die in Nederland overwinteren vandaan? Zomerkolonies op Nederlands grondgebied zijn niet bekend, maar wel zijn enkele verblijven bekend net over de grens met België en Duitsland. Het is aannemelijk dat de dieren uit de kolonie in België (Moresnet) in ieder geval deels overwinteren in de Mergelgroeven, maar het is niet bekend of duidelijk waar de dieren uit de kolonies vlak over de grens van Gelderland en Overijssel overwinteren (figuur 2). Mogelijk zijn het juist individuen van deze kolonies die te gast zijn in winterverblijven in Oost-Nederland. De afstanden tussen de zomerverblijfplaatsen en de winterverblijven liggen in de orde van grootte van enkele tientallen kilometers, maar er zijn zelfs verplaatsingen bekend van enkele honderden kilometers (Dietz et al. 2007; Hutterer et al. 2005). Daarmee is oostelijk Nederland prima bereikbaar voor deze soort en mag elke vleermuis-teller de komende jaren hopen op een Vale vleermuis als gast in 'zijn of haar' winterverblijf. Of het bij toevallige passanten blijft of dat de vale vleermuis ook een vaste gast wordt is lastig te voorspellen. Juist bij een (waarschijnlijk) langlevende soort als de Vale vleermuis, mag je

verwachten dat individuen een zekere mate van plaatstrouw ontwikkelen en zich zullen settelen in gunstige habitats. De toekomstige tellingen zullen uitwijzen of de vale vleermuis in oostelijk Nederland vaste voet aan de grond krijgt!

Maurice La Haye, Wesley Overman, Neeltje Huizenga, Tom van der Meij

Literatuur

Dietz, C., O. von Helversen & D. Nill 2007 Handbuch der Fledermäuse Europas und Nordwestafrikas. Kosmos, Stuttgart.

Hutterer, R., T. Ivanova, C. Meyer-Cords & L. Rodrigues 2005 Bat migrations in Europe, a review of banding data and literature. - Naturschutz und Biologische Vielfalt 28: 1-162.

Foto: Vale vleermuis / © Wesley Overman

Meetnet Vleermuis Zoldertellingen

Het NEM Meetnet Vleermuis Zoldertellingen geeft sinds 2007 de trends van de populatieontwikkelingen van ingekorven vleermuis en de grijze grootoorvleermuis. Daarnaast wordt de verspreiding van verschillende soorten onderzocht. Afgelopen seizoen zijn nieuwe verblijfplaatsen voor zowel de ingekorven vleermuis als de grijze grootoorvleermuis toegevoegd aan het meetnet.

Al sinds lange tijd worden veel objecten zoals zolders en kerken gecontroleerd op de aanwezigheid van vleermuizen, vanaf 2007 als onderdeel van het NEM Vleermuis Zoldertellingen.

In Limburg, Noord-Brabant en Zeeuws Vlaanderen huizen de zeldzame grijze grootoorvleermuis en

ingekorven vleermuis (ingekorven niet in Zeeuws Vlaanderen); het meetnet is zo opgezet dat de populatiedynamiek van die soorten kan worden weergegeven. Voor andere soorten zoals gewone grootoorvleermuizen, gewone dwergvleermuizen en laatvlieger worden de zoldertellingen vooral gebruikt voor het verspreidingsbeeld.

Het zijn vrijwilligers die (bijna) jaarlijks de objecten inspecteren binnen afgesproken datumgrenzen; uit de verzamelde gegevens leidt het CBS trends af. Momenteel worden nog gegevens gecontroleerd en ingevoerd van de tellingen van objecten waar geen grijze grootoorvleermuizen en ingekorven vleermuizen voorkomen. Daarover meer in de volgende Telganger.

Meetnet Vleermuis Zoldertellingen (vervolg)

Ingekorven vleermuis

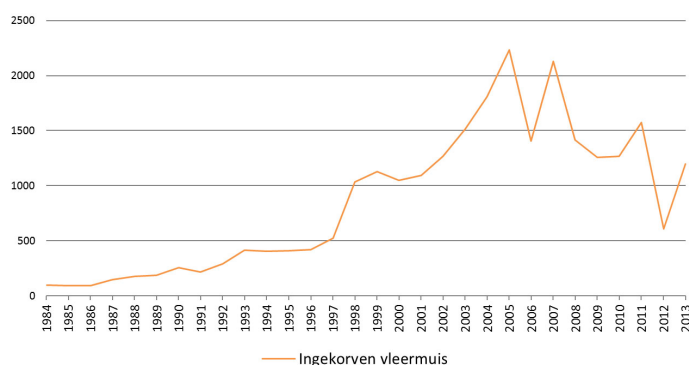
De ingekorven vleermuis was in Limburg bekend uit twee kraamverblijven in Nederland: Lilbosch en Maria Hoop. De trend is sterk positief sinds 1996.

Bij de tellingen in 2012 bleek echter een groot deel van de dieren in Lilbosch niet meer aanwezig te zijn. Een aantal dieren bleek verhuisd naar Maria Hoop, maar van circa 500 dieren ontbrak elk spoor. Het vermoeden bestond dat een groot deel van de dieren verhuisd was naar andere verblijven in de omgeving; de groep was uiteen gevallen.

In de zomer van 2013 is actief gezocht naar deze verblijven door Regelink Ecologie & Landschap, Bionet Natuuronderzoek en Jasja Dekker Dierecologie in opdracht van de provincie Limburg (zie ook natuurbericht.nl van 29-05-2013). Een deel van de dieren is teruggevonden in een aantal kleinere groepen in de omgeving. Van een aantal van die verblijven bleek dat dat daar -voorheen- ook dieren verbleven. Het rapport van het onderzoek is binnenkort afgerond.

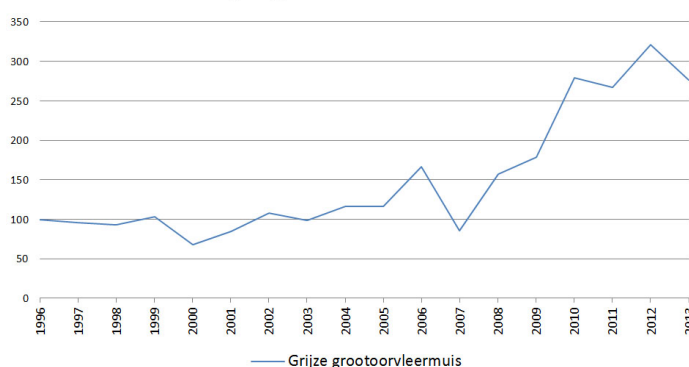
De nieuw gevonden objecten zijn opgenomen in de index. Vandaar dat de 'dip' van 2012 voorbij lijkt in de figuur. Nog niet alle verdwenen dieren zijn echter terug gevonden. Of er daadwerkelijk minder dieren zijn of dat dieren in nu nog onbekende verblijven in Nederland (of Duitsland) verblijven is niet duidelijk.

Ingekorven vleermuis

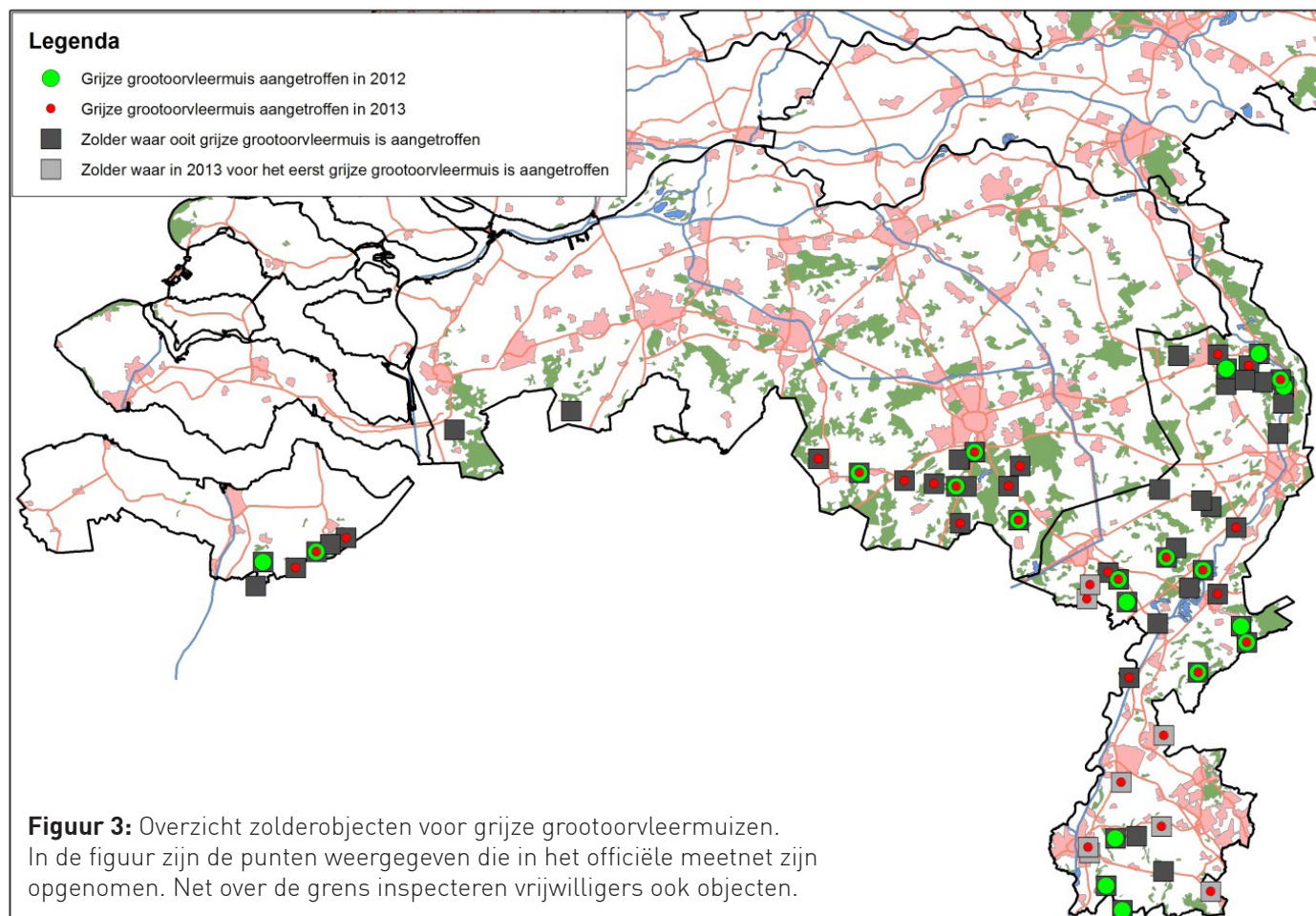

Figuur 1: Index ingekorven vleermuis (1984 = 100)

Grijze grootoorvleermuis

Figuur 2: Index grijze grootoorvleermuis (1996 = 100)

Figuur 3: Overzicht zolderobjecten voor grijze grootoorvleermuizen.

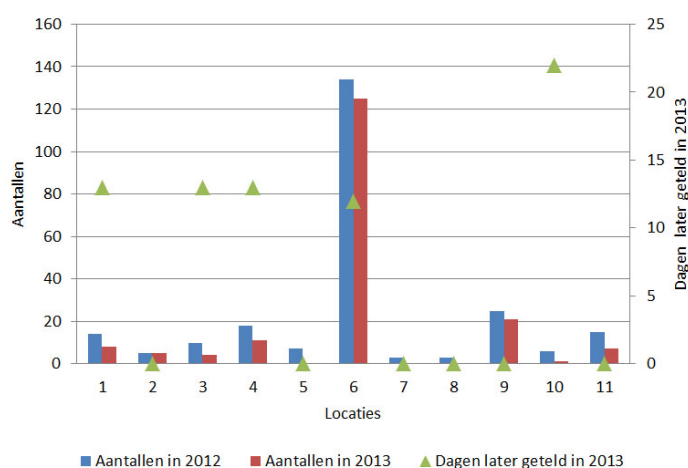
In de figuur zijn de punten weergegeven die in het officiële meetnet zijn opgenomen. Net over de grens inspecteren vrijwilligers ook objecten.

Meetnet Vleermuis Zoldertellingen (vervolg)

Grijze grootoorvleermuis

Ook voor de grijze grootoorvleermuis is de trend nog steeds positief (zie figuur 2). In Limburg, is een extra inspanning geleverd door twee studenten van de HAS Hogeschool in 's Hertogenbosch (Goossens, F. & W. van Overmeire, 2013). Zij zochten naar (grijze) grootoorvleermuizen op zolders welke normaal niet gecontroleerd worden. Ondanks deze extra inspanning zijn in 2013 op alle zolders samen minder dieren geteld. Of dit natuurlijke dynamiek is of op een afname van de populatie wijst is -nog- niet met zekerheid te stellen.

In negen verblijven waarin in 2012 grijze grootoorvleermuizen aanwezig waren zijn in 2013 geen dieren aangetroffen. In elf objecten waren ze zowel in 2012 als in 2013 aanwezig (figuur 3). Goossens en Overmeire (2013) hebben acht nieuwe verblijven ontdekt van de grijze grootvleermuis in Zuid-Limburg en in drie reeds lange tijd niet getelde objecten, grijze grootoorvleermuizen aangetroffen.

Figuur 4: Aantallen grijze grootoren in 2012 en 2013 in de objecten met meer dan één dier in 2012. Een aantal van 0, betekent 'niet geteld'.

In figuur 4 is voor die objecten waar in 2012 én in 2013 meer dan één dier is aangetroffen (met Mariahoop als grootste verblijf) weergegeven wat de aantallen in 2012 en 2013 zijn. Bovendien is aangegeven hoeveel dagen later de telling in 2013 is uitgevoerd.

In 2012 zijn in minder objecten grijze grootoorvleermuizen aangetroffen, dan in 2013 (22 versus 32 objecten respectievelijk). Nadere beschouwing van de data laat zien, dat bij objecten waar grote(re) groepen dieren zijn aangetroffen de aantallen licht zijn afgenomen.

Van de grijze grootoorvleermuis is bekend dat deze in relatief kleine (kraam)groepen bij elkaar hangen en dat de grootte van die groepen deels afhankelijk is van het weer. Zo leidt een warme zomer tot kleinere groepjes. Een vroege of late telling, in combinatie met het weer, kan een groot effect hebben op de aantallen die worden waargenomen. In 2012 was er sprake van heel warme dagen in begin september, de periode waarin een belangrijk deel van de objecten geteld is. Mogelijk is er ook sprake van het verder wegkruipen van dieren -naast het uiteenvallen van groepjes- als gevolg van de koelere periode in 2013. De afname weerspiegelt waarschijnlijk dus geen reële afname in aantallen.

Gemiddeld zijn de objecten in 2013 wat later geteld dan in 2012, en daarmee in een periode waarin de kans dat groepen uit elkaar vallen groter is. In het totaal worden ongeveer 300 dieren geteld; zelfs een relatief klein aantal dieren dat niet wordt waargenomen in de grotere verblijven, kan dan al leiden tot een (flinke) daling van de index.

Duidelijk is, dat voor een soort als de grijze grootoorvleermuis, waar slechts weinig dieren van worden geteld, het extra belangrijk is om zoveel mogelijk objecten te inspecteren. De natuurlijke dynamiek van de grijze grootoorvleermuis kan zomaar zorgen voor flinke schommelingen in de index. Daarom ook een oproep dit jaar bij zoveel mogelijk objecten te tellen!

Marcel Schillemans, Herman Limpens en Tom van der Meij

Literatuur

Goossens, F. & W. van Overmeire, 2013. Onderzoeksverslag intensivering NEM-zoldertellingen Limburg: Intensiveringsslag betreffende de monitoring van aantallen en verspreiding van de grijze grootoorvleermuis en de ingekorven vleermuis in Limburg. Onderzoek in opdracht van de Zoogdiervereniging en HAS Hogeschool, 's -Hertogenbosch. 31 pp + 4 bijlagen.

Meetnet Vleermuis Transecttellingen

Eind 2012 is de Zoogdierverseniging in opdracht van het Ministerie van EZ gestart met een pilot voor een nieuw meetnet: NEM Vleermuis Transecttellingen. In 2013 is de pilot afgerond en nu wordt het meetnet verder uitgebreid. Het meetnet gaat informatie geven over de populatieontwikkeling van vier soorten vleermuizen die we tot nu toe in andere meetnetten nog niet konden volgen. Uitgangspunt is automatische detectie en opname van vleermuisgeluiden tijdens het rijden van transecten met de auto.

Het NEM Vleermuis Transecttellingen is opgezet om de aantalsontwikkeling te volgen van de laatvlieger, gewone en ruige dwergvleermuis en rosse vleermuis. Daarnaast is het ook de bedoeling om informatie te verkrijgen over het verspreidingsgebied van andere vleermuissoorten. De tellingen zullen worden uitgevoerd door teams van vrijwilligers die per team een batdetector in bruikleen krijgen.

Eerst is getest welk type automatische detector het beste kon worden ingezet. Met vier teams van vrijwilligers zijn hiervoor testrondes gereden in april 2013. Uiteindelijk is op basis daarvan de Batlogger-M gekozen. Tevens hebben de deelnemende vrijwilligers een stoomcursus vleermuisdeterminatie gekregen, om ervaring op te doen met de analyse van de opgenomen vleermuisgeluiden. Verder is er een webportal gebouwd voor het uploaden van de opgenomen geluidsbestanden en de analyseresultaten.

In de (na)zomer van 2013 zijn door de vier teams die de testrondes reden, ook de eerste 'echte' transecten gereden in de periode waarin we

voortaan deze tellingen willen doen; half juli- tot eind augustus/half september. Zij hebben daarbij 26 rondes gereden, verspreid over 12 routes in Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht. Begin 2014 is het meetnet uitgebreid met vijf nieuwe teams en vijf nieuwe detectoren. De nieuwe teams zijn in Zuidoost Friesland, Wageningen, Eindhoven, Venlo en Roermond. In april is er een startbijeenkomst voor deze nieuwe teams.

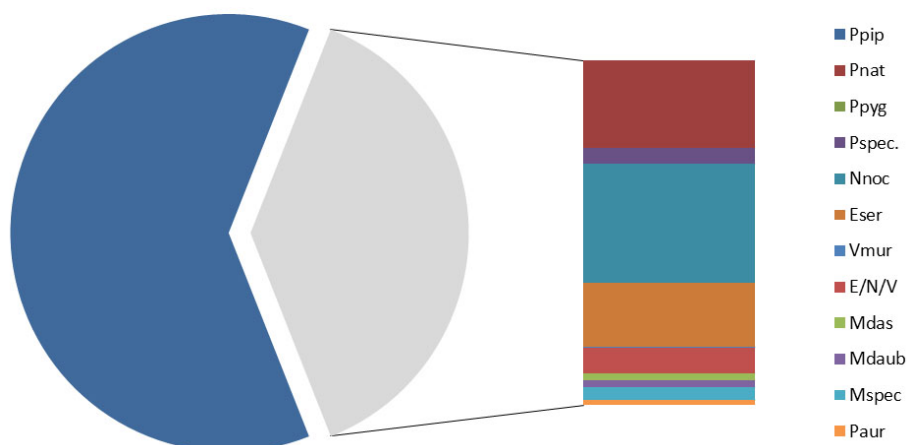
Elk transect wordt in principe twee keer afgelegd met een korte tussenperiode, zodat een goed beeld kan worden verkregen van de aanwezige soorten. Figuur 1 geeft de relatieve soortensamenstelling weer over de twee rondes over alle transecten. Duidelijk is dat de doelsoorten goed vertegenwoordigd zijn.

In de eerste meetnetrondes werden gemiddeld 100 waarnemingen per route vastgelegd. De verdeling over de soorten en het aantal passages verschilden weinig tussen de twee keer rijden (zie figuren 2 tot en met 4). Dat is een belangrijke indicator voor het uiteindelijke succes van het meetnet.

Een bijzondere 'bijvangst' is dat in Wassenaar in beide rondes een kleine dwergvleermuis is opgenomen en in Maarsseveen een tweekleurige vleermuis. Ook zijn gewone grootoorvleermuizen opgepikt. Voor het verkrijgen van verspreidingsgegevens lijkt het meetnet dus zijn nut te bewijzen.

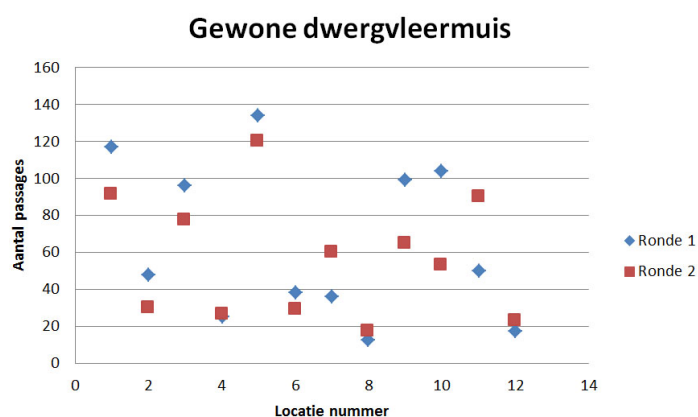
Met de uitbreiding van de teams dit jaar en het tweede jaar meten voor de vier eerste teams wordt het NEM Vleermuis Transecttellingen steeds volwassener.

**Relatieve soortensamenstelling
in aug/sept**

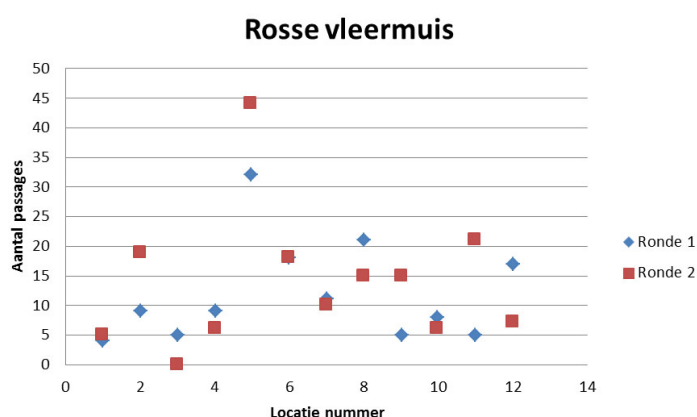

Figuur 1: relatieve soortensamenstelling. Ppip, Pnat en Ppyg = gewone, ruige en kleine dwergvleermuis resp, Pspec = niet te determineren dwergvleermuizen, Nnoc= rosse vleermuis, Eser = laatvlieger, Vmur = tweekleurige vleermuis, E/N/V = verzamelgroep laatvlieger, rosse vleermuis en tweekleurige vleermuis, Mdas = meervleermuis, Mdaub = watervleermuis, Mspec = niet te determineren Myotis-soort en Paur = gewone grootoorvleermuis

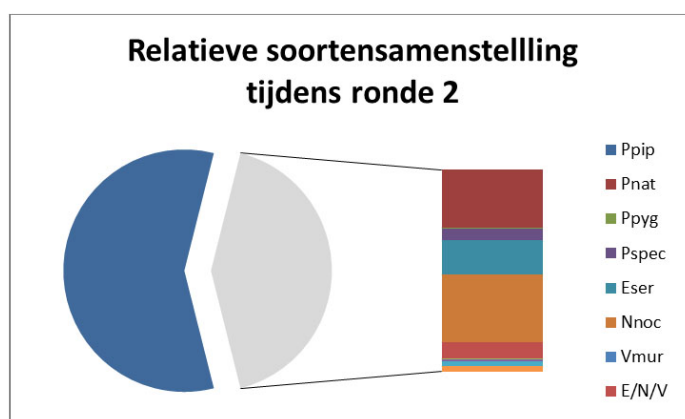
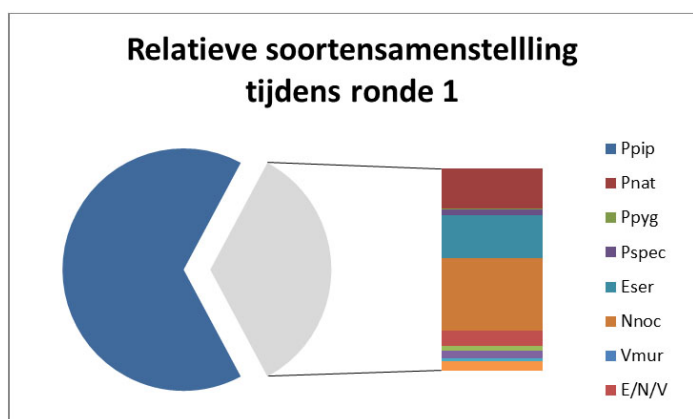
Meetnet Vleermuis Transecttellingen (vervolg)

Figuur 2: Aantal passages van de gewone dwergvleermuis per ronde.

Figuur 3: Aantal passages van de rosse vleermuis per ronde.

Figuur 4: Relatieve soortensamenstelling in de twee rondes (voor afkortingen zie figuur 1)

Eric Jansen, Marcel Schillemans, Neeltje Huizenga en Tom van der Meij

Onderzoek grote bosmuis in Drenthe/Groningen in 2013

Tot de jaren tachtig was de grote bosmuis in Nederland alleen bekend uit de Vijlenerbossen in het zuidoosten van Zuid-Limburg. Nadat in 2005 ten oosten van Winterswijk een dode grote bosmuis werd aangetroffen, volgden al snel andere locaties in de oostelijke provincies van Nederland grenzend aan Duitsland: ZO-Groningen in 2009 (Ruiten Aa), Twente in 2010 (omgeving Enschede), midden-Limburg in 2012 (Meinweg) en ook ZO- en midden-Drenthe in 2012 (Bargerveen, Schoonebeek en Exloo).

Sinds de eerste grote bosmuiscvondst in Groningen in 2009 (Weende), zijn er op meerdere plaatsen in zowel Groningen als Drenthe grote bosmuizen aangetroffen. Om te onderzoeken hoe snel de soort eventueel al verder naar het westen en noorden was opgerukt, werden in het najaar van 2013 door Dick Bekker, Sven Bergraad, Raymond Haselager, Guido Lek, Douwe van der Ploeg & Harold Steendam in totaal 42 locaties met

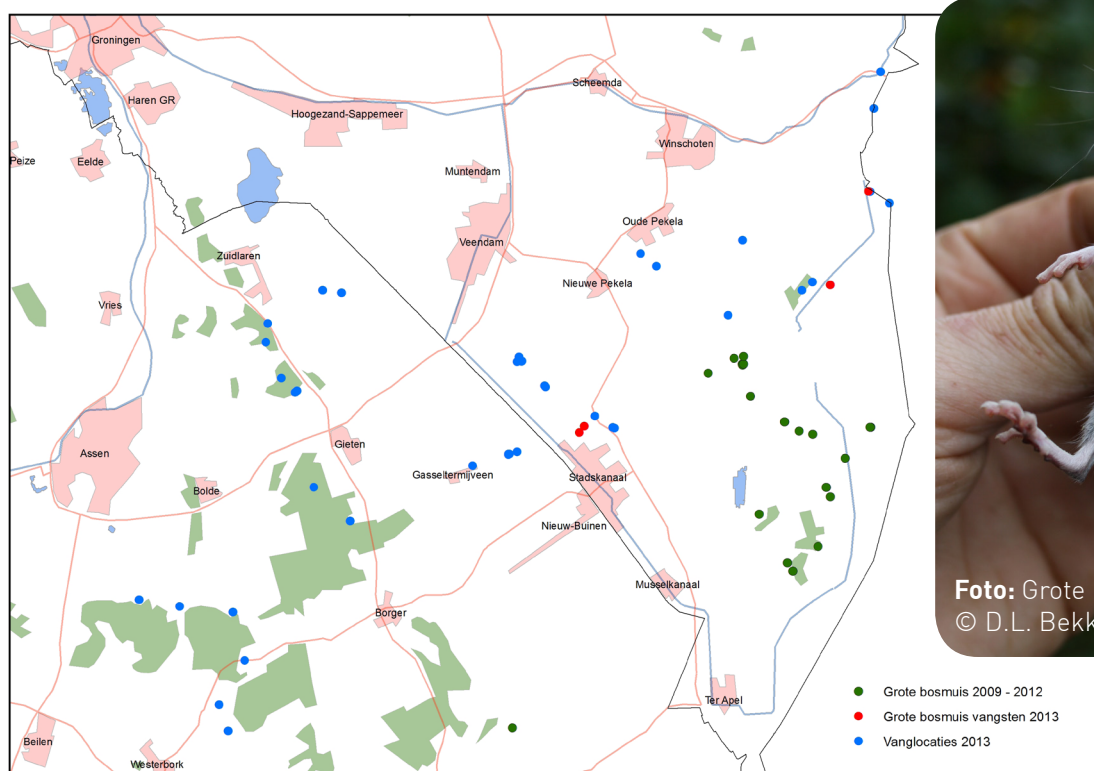
inloopvallen bevangen. Op 4 nieuwe locaties werden grote bosmuizen aangetroffen.

Alle raaien werden uitgezet op locaties binnen de meest optimale biotopen voor de soort. In de meeste gevallen in de randen van bossen, bosjes en houtsingels met een goede ondergroei van met name braam, maar soms meer centraal in een bosgebied. Bijna alle locaties lagen in terreinen van Staatsbosbeheer.

In Groningen werden uiteindelijk in drie nieuwe gebieden grote bosmuizen aangetroffen: in Loosterveen (ten westen van Vriescheloo), in De Lethe (bij Bellingwolde) en in een bosgebiedje aan de noordzijde van Stadskanaal. In Drenthe werden geen nieuwe locaties voor de soort ontdekt, ook niet in de omgeving van Exloo, waar in 2012 al grote bosmuizen in de Zoersche Landen (bij Exloo) werden aangetroffen.

Onderzoek grote bosmuis in Drenthe/Groningen in 2013 (vervolg)

Figuur 1: Grote bosmuislocaties in 2009-2012 (groen). Vanglocaties in 2013 (blauw); met grote bosmuis (rood).

Op bijna alle locaties waar geen grote bosmuizen werden gevangen, werden wel gewone bosmuizen aangetroffen. Dit geeft aan dat de locatiekeuze van de raaien, om bosmuizen te vangen, goed was. Uit onderzoek in 2011 naar de verspreiding van grote bosmuizen in het stroomgebied van de Ruiten Aa (zuidoost Groningen), kon geen verschil in biotoopvoorkeur tussen de twee soorten worden vastgesteld. In 2013 werden in 3 van de 4 raaien waar grote bosmuizen werden gevangen, ook gewone bosmuizen aangetroffen.

Naast aanvullend onderzoek met inloopvallen moet in de komende jaren met name het braakbalonderzoek helpen de verspreiding van de grote bosmuis beter in beeld te krijgen. Zo leverde een partij kerkuilbraakballen uit het najaar van 2013 uit Bellingwolde (ten zuidwesten van De Lethe) 56 gewone en 11 grote bosmuizen.

Dick Bekker

Start onderzoek Siberische grondeekhoorn Tilburg

Dit jaar wil de Zoogdierverseniging in samenwerking met de gemeente Tilburg een vijfjarig onderzoek starten naar de populatie Siberische grondeekhoorns in het tegen Tilburg gelegen bosgebied 'Oude Warande'. Deze populatie is hier ontstaan nadat in 1972 een dierentuin haar deuren sloot en de grondeekhoorns achterbleven.

Wat met het onderzoek duidelijk moet worden is welke invloed de Siberische grondeekhoorn heeft op het voorkomen van de inheemse eekhoorn. Daarvoor worden tellingen uitgevoerd om dichtheden te bepalen. De dichtheden van rode eekhoorns in het gebied met de grondeekhoorns worden dan vergeleken met dichtheden van rode eekhoorns in nabijgelegen, vergelijkbare gebieden, waar de Siberische eekhoorn niet voorkomt. Verder is het idee om ook gegevens te verzamelen over mast van eik en beuk (achterhalen dichtheden van eekhoorns bij verschillende voedselsituaties), dichtheden aan muizen en broedvogels.

Mocht je in de omgeving van Tilburg wonen en mee willen doen aan dit onderzoek, dan kun je met mij contact opnemen:

vilmar.dijkstra@zoogdierverseniging.nl

06-17490499

Vilmar Dijkstra

Foto: De Siberische grondeekhoorn leeft niet alleen op de grond / © Erik Korsten

Zoogdieratlas

Manuscript Zoogdieratlas naar Naturalis

In de afgelopen maanden is er heel hard gewerkt om het manuscript van de Atlas van de Zoogdieren van Nederland af te ronden en klaar te maken voor de volgende fase; die van eindredactie, opmaak en druk. De manuscript fase is de verantwoordelijkheid van de door het bestuur ingestelde atlascommissie van de Zoogdierverseniging. Eindredactie, opmaak en druk is de verantwoordelijkheid van Naturalis. Naturalis is de uitgever en brengt het boek uit als deel 12 in de serie "De Natuur van Nederland".

De klus om het manuscript af te ronden bleek voor de tekstredactie en de beeldredactie toch groter te zijn dan van te voren was ingeschat. De atlascommissie moest enkele keren de deadline een paar weken verschuiven, omdat gekozen werd voor kwaliteit boven snelheid. Meer tijd was nodig omdat bijna alle medewerkers aan het atlasproject vrijwilligers zijn die hun bijdrage veelal naast andere drukke werkzaamheden moesten realiseren.

Door de opgelopen vertraging is het niet helemaal zeker of de atlas nog in 2014 kan worden gepresenteerd. Naturalis beoordeelt nu het

manuscript en bepaalt vervolgens hoeveel tijd zij nodig hebben voor de vervolgstappen.

Nu het manuscript is ingeleverd is het atlasproject nog niet afgerond. Samen met Naturalis en KNNV Uitgeverij werken we nog verder aan een digitale atlas en ook afgeleide digitale producten. Daarover later meer informatie.

Adopteer een Zoogdier!

U kunt nog steeds een zoogdier adopteren en daarmee het verschijnen van de atlas sponsoren. Kijk voor meer informatie op www.zoogdieratlas.nl zoogdieratlas.

Jos Teeuwisse
Voorzitter atlascommissie

Vrijwilliger van het Jaar 2014

De Zoogdiervereniging zou niet bestaan zonder alle vrijwilligers die zich op een of andere manier inzetten voor de vereniging. Daarom is besloten om naast de Scheygrond-prijs, die onregelmatig wordt toegekend, ook een jaarlijkse Vrijwilliger van het Jaar-prijs in te stellen. Op de Zoogdierdag werd die prijs voor de eerste keer uitgereikt.

Via de website, sociale media, de digitale nieuwsbrief, Zoogmail en via de werkgroepen is de oproep verspreid om genomineerden aan te dragen. Een commissie, bestaande uit Jacob van Olst (onze oud-voorzitter), Jos Teeuwisse (onze oud-directeur) en Margje Voeten (lid verenigingsbestuur) heeft uit de binnengekomen nominaties een keuze gemaakt.

De winnaar: Harrie Bosma

Harrie is als vrijwilliger actief in Friesland binnen onze bever- en otterwerkgroep CaLutra. Naast monitoring van deze soorten maakt hij ook opnames met dag- en nachtcamera's, vooral van otters. Hij verspreidt die via CaLutra en YouTube, om ook anderen in staat te stellen van de otter te genieten en bijvoorbeeld de werking van een faunabuis onder een weg aan te tonen.

Hij is daarnaast actief naar waterschappen, Rijkswaterstaat en andere wegbeheerders om otterroutes veilig te krijgen zodat daarmee het risico voor verkeersslachtoffers of verdrinkingslachtoffers (in muskusrattenvallen) kan worden voorkomen.

Harrie is daarmee volgens de commissie een voorbeeld voor onze vereniging en beide onderdelen van onze missie

- onderzoek én bescherming
- komen bij zijn activiteiten samen.

Naast een bos bloemen en een oorkonde kreeg Harrie door voorzitter Hans van Dord een envelop overhandigd met een mooi geldbedrag uit het Rie de Boois-fonds ter ondersteuning van zijn verdere activiteiten.

Foto: Harrie Bosma

Foto: Harrie Bosma neemt oorkonde en geldbedrag in ontvangst van Hans van Dord

Agenda

Mei

za 17 & zo 18: Eekhoornweekend
za 24 & zo 25: Fête de la Nature

Augustus

vr 29 & za 30: Nacht van de Vleermuis

September

za 20 & zo 21: Egelweekend
za 20 t/m vr 26: Zeezoogdieren-trip Golf van Biskaje

Oktober

za 18: Tweede vleermuiskastensymposium

November

za 15: Algemene Ledenvergadering

Uitgelicht

Eekhoornweekend: 17 en 18 mei

17 en 18 mei is het landelijke eekhoornweekend. De Zoogdierverseniging en Stichting Eekhoornopvang vragen tijdens dit weekend aandacht voor de eekhoorn en roepen zoveel mogelijk mensen op waarnemingen van eekhoorns door te geven. Hiervoor komen een speciale invoerapp en een eekhoornzoekkaart beschikbaar.

Kijk voor meer info op www.jaarvandeekhoorn.nl.

Fête de la Nature: 24 en 25 mei

Mensen een inspirerende en feestelijke ervaring in de natuur bezorgen. Dat is wat Fête de la Nature wil bereiken. Niet op één plek maar door heel Nederland. Iedereen kan zijn eigen activiteit organiseren, groot of klein. Op de heide, in een park of gewoon in je eigen achtertuin. Traditionele natuuractiviteiten, maar vooral ook onverwachte en verrassende combinaties. Ontdek hoe mooi en hoe dichtbij de natuur is. Fête de la Nature brengt alle activiteiten samen tijdens een vast weekend in het jaar. In 2014 voor de eerste keer op 24 en 25 mei.

Fête de la Nature is voor iedereen en van iedereen. Een activiteit voor Fête de la Nature organiseren? Dat doe jij! Samen maken we van Fête de la Nature het leukste natuurfest van Nederland! Kijk voor meer informatie en aanmelding van je activiteit op www.fetedelanature.nl.

Colofon. Ieder half jaar rapporteert de Zoogdierverseniging over verrichte activiteiten, actuele zoogdiergerelateerde ontwikkelingen en de voortgang van de monitorings (NEM)- en verspreidingsonderzoeken (VONZ) in de "Telganger". Het monitorings- en verspreidingsonderzoek aan Nederlandse zoogdieren is mede mogelijk gemaakt door financiering door het Ministerie van Economische Zaken. Partners in de monitoringsonderzoeken zijn SOVON en het Centraal Bureau voor de Statistiek. Opdrachtgever: Ministerie van Economische Zaken.

De basis van elke Telganger is de database van de Zoogdierverseniging. Deze is gevuld met gegevens die zijn verzameld door vele vrijwilligers, medewerkers van de Zoogdierverseniging, leden van werkgroepen van de Zoogdierverseniging en waarnemingen die zijn binnengekomen via de websites <http://waarneming.nl> en <http://www.telmee.nl>. Alle waarnemingen worden door de Zoogdierverseniging beoordeeld op juistheid, voordat deze in de database komen en uiteindelijk in de Nationale Database Flora en Fauna.

Adres: Zoogdierverseniging, Natuurplaza (gebouw Mercator 3), Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Telefoon: 024-7410500
Website: www.zoogdierverseniging.nl, www.telmee.nl en www.vleermuis.net

